

Baberti Dergisi / Journal of Babarti

e-ISSN: 3023-4107

Sayı: 20 / 2024 - Aralık

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi: His Life and Scientific Personality

Muhammed DEMİRBAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.

Samsun / Türkiye

*Graduate Student, Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Studies,
Department of Basic Islamic Sciences.*

Samsun / Türkiye

muhdem5528@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Mayıs / 15 May 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Aralık / 17 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Muhammed Demirbaş, "Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi: Hayatı
ve İlmî Şahsiyeti" *Baberti Dergisi*, 20 (Aralık / 2024): 89-116.

DOI: 10.47098/babertidergisi.1484836

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öz

Yaptıkları çalışmalarla ilim dünyasına katkıları bulunan, çalışmalarıyla yaşadıkları çağa ışık tutan, tuttıkları bu ışıkla sonraki dönemleri de aydınlatacak olan mümtaz şahsiyetler her dönemde olmuştur. Cemiyet hayatının insani güzelliklerle mücehhez olabilmesi ve cemiyet insanının geçmişiyle bağ kurabilmesi hayati önem arz etmektedir. Araştırmalarıyla tarihin olumsuz yönlerini ve bıraktığı etkileri gözler önüne sererek tekerrür etme ihtimalini ortadan kaldırma ve yine günümüz için hayati derecede ihtiyaç duyulan tarihin güzellik ve asayiş içinde yaşadığı müreffeh günlerin reçetesini topluma sunma gayretinde bulunan mümtaz şahsiyetler bulunmaktadır. Geleceğimizi şekillendirecek bu şahsiyetleri, cemiyetin her kademesinde kritik kararlara imza atacak makam ve mevki sahibi olacak günümüz gençlerinin ve toplumun her bireyinin tanınması gerekmektedir. Aziz Mahmud Hüdâî'nin, "*Günler gelip geçmekte, kuşlar gibi uçmaktalar*" sözünde ifade ettiği gibi dünya hayatı, geleceğe hızla akmakta ve giderek tükenmektedir. Geleceğe ışık tutma gayretiyle yaptığı hizmetler sayesinde adından sıklıkla ve övgüyle söz ettiren şahsiyetlerden biri de Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi'dir. Bu makale, geçmişle gelecek arasındaki kültür köprüsüne desteklerinden dolayı hocanın şahsiyetine gösterilen bir vefa çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, İlim, İslâm Tarihi, Kültür, Cemiyet.

Abstract

Distinguished personalities have existed in every period of history who contributed to the world of science with their works, shed light on the age they lived in with their works, and would enlighten the following periods with this light. It is vital that social life be filled with human beauty and that social people can connect with their past. Some distinguished individuals strive to eliminate the possibility of repetition by revealing the negative aspects of the dark pages of history through their research and to present to society the recipe for prosperous days when history lives in beauty and security, which is also vitally needed today. Today's youth and every individual in society who will have positions and positions that will make critical decisions at every level need to know these personalities who will shape our future. As Aziz Mahmud Hüdâî expressed in his words, "*Days come and go, they fly like birds*", the life of this world rapidly running out into the future. One of the distinguished individuals frequently praised for his efforts to shed light on the future is Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi. This article is a tribute to the teacher for supporting the cultural bridge between the past and the future.

Keywords: Biography, Science, Islamic History, Culture, Society.

Giriş

İslâm Tarihi alanında yaptığı çalışmaları, eserleri ve topluma kazandırdığı öğrencileri ile dikkat çeken Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, tarihte yaşanmış hadiselerin günümüze sahîh kaynaklarla aktarımı hususunda önemli çalışmalara imza atmış yazarlardan biridir.

İslâm Tarihi kültürünün günümüz insanıyla buluşmasına vesile olmuş Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi'nin sonraki nesillere ve İslâm Tarihine ilgi duyan meraklılarına tanıtılması, özellikle de son yıllarda iç ve dış etkenler sebebiyle geçmişi ile bağları koparılmaya çalışılan Müslümanların, aksi istikamette geçmişlerine bağlılıklarının tekrardan sağlanabilmesi hayati önem arz etmektedir.

Hocanın özelinde, İslâm Tarihi alanına ilgiyi artırmak, geçmişle günümüz arasında sıkı bir bağ kurulmasına yardımcı olmak, emektar hocalara karşı vefa duygusu geliştirmek, eserleri üzerine ilgiyi artırıp bilinçli okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla bu çalışmaların devam etmesi gerekmektedir.

Tüm mesaisini alanına harcamış olan hocanın hayatı hakkında, yerel ve kısmi birtakım çalışmalar bulunmakla birlikte, akademik herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Yapılan bu çalışmada Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti incelenmektedir.

1. Mustafa Zeki Terzi Hoca'nın Hayatı

1.1. Doğumu

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, resmi nüfus kaydına göre 01 Ocak 1948, ana yaşı itibariyle 29 Kasım 1947 yılında, Trabzon'un Beşikdüzü ilçesine bağlı Nefişarlı Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.¹ Karahaliloğullarından Zehra Hanım ile Terzioğlu Ahmet Hafız'ın evliliklerinden dünyaya gelen altı çocuğun en küçük olanıdır.

Babası Terzioğlu Ahmet Hafız, sahibi olduğu fındık bahçeleriyle iştiğal etmesinin yanında, bölgenin fahri hocalığını da yapmakta olan, sözüne itibar edilir kanaat önderi bir şahsiyetti. Aynı zamanda iyi bir rençper ve bölgenin sevilen esnaflarından birisiydi. Kavî bir hafız olan Ahmet Hafız, hıfzını dayısının oğlu Muhammed Kılıç ile birlikte, yakın köylerden biri olan Akkese'de, âmâ Enoğlu Halil Hızal hocadan ikmal etmiştir. Osmanlı Devleti'nden kalma ilkokul diplomasına sahip olan Ahmet Hafız, dönemin

¹ Öztürk, Şükrü, *Trabzon'lu Kur'an Hâdimleri* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018) 123; Mustafa Zeki Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

başbakanı Süleyman Demirel'in 1965 yılında ihdas ettiği vekil imamlık kadrosuyla birlikte, o ana kadar fahri olarak ifa ettiği imam-hatiplik vazifesi için resmî olarak mahallesindeki camiye atanmıştır. On iki yıl devam ettiği vekil imam-hatiplik vazifesinden 1977 yılında emekliye ayrılmıştır.²

Ailesinde, babası Ahmet Hafızdan evvel yaşamış, Osmanlı medreselerinde ilim tahsil etmiş ve Câmîu'l-Ezher'de³ öğrenim görmüş, Osmanlı Devleti'nin ilmiye sınıfındaki en üst rütbelerden biri olan Dersiâm⁴ ünvanına sahip, babasının dayısı olan Durmuşoğlu Hacı Osman Efendi gibi pek muhterem bir ilim insanı bulunmaktadır. Ahmet Hafız, Beşikdüzü Medresesi'nde müderrislik vazifesini yürüten Hacı Osman Efendi'den, medrese usulü, Ulûm-i Arabiyye dersleri almakta iken medreselerin kapatılmasıyla tahsili yarım kalmış, eğitimini tamamlayamadığı için icazet alamamıştır. Ahmet Hafız, hayatı boyunca bu yasağı çıkaranları affetmediğini her fırsatta dile getirmekten geri durmamıştır.⁵

1.2. Eğitim Hayatı

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, Kur'ân okumayı, ilk dinî eğitimini ve Latin harfleriyle okuma yazmayı babası Ahmet Hafız'dan öğrenmiştir. Okur-yazar bir öğrenci olarak başladığı ilköğrenimine köyündeki okulda öğretmen Murat Kahyaoğlu'nda başlamış, Fuat Kahyaoğlu'nda devam etmiş ve 1959 yılında mezun olmuştur.⁶

O yıllarda Beşikdüzü'nde; bugün kalıntıları bile kalmamış biri Beşikdüzü Merkez Camii yanında, diğeri ise Beşikdüzü'nün büyük ve eski köylerinden Oğuz köyünde olmak üzere iki adet medrese bulunmaktaydı. Aynı dönemde Şalpazarı'nda altı, Tonya'da sekiz, Vakfikebir'de ve Çarşıbaşı'nda birer medrese bulunmaktaydı. Osmanlı Dönemi'nden kalma bu medreselerde, klasik usulde dersler okutulmaktaydı. Medreselerin kapatılmasıyla İslâmî ilimlerin ve Kur'ân öğretiminin yasaklandığı bu dönemde bazı hocaefendiler bölgelerinde aynı usulle, gizlice derslerine devam etmişlerdir. On sekiz yıl devam eden bu yasak döneminde bazı hocalar, büyük risklerle birlikte gösterdikleri gayretleri sayesinde din eğitiminin aksamadan devamına katkı sağlamışlardır. Yasağın kırılmasıyla

² Cemal Aksoy, *Cennetin Batı Yakası Trabzon/Beşikdüzü* (Trabzon: Son Haber Matbaacılık, 2015), 417; Öztürk, *Trabzon'lu Kur'ân Hâdimleri*, 113.

³ Kahire'de, İslâm dünyasının halen yaşamakta olan en eski dini eğitim kurumu durumundaki cami ve etrafındaki külliye. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa İsmet Uzun, "Ezher", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/59.

⁴ Medreselerde öğrencilere, camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderris için kullanılan unvan. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 9/185.

⁵ Mustafa Zeki Terzi, *Röportaj*, 02 Şubat 2024.

⁶ Öztürk, *Trabzon'lu Kur'ân Hâdimleri*, 123; Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde İmam-Hatip Okulları, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde de Kur'ân kursları açılmaya başlamıştır.⁷

1.2.1. İmam-Hatip Okulu Yılları

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, ilköğretimini müteakiben ortaokul ve liseyi, Trabzon İmam-Hatip Okulu'nda okumuştur. O yıllarda İmam-Hatip Okulu birinci devre dört yıl, ikinci devre üç yıl olmak üzere yedi yıl sürmekteydi. Dört yıl olan birinci devreyi bitirenler imam-hatip olma hakkını elde etmekteydiler. Bu dört yılın ilk üç yılı ortaokul derslerinin yanında din dersinden, son yılı tevhid, kelam ve fıkıh derslerinden oluşmaktaydı. Hoca, bu dört yılla yetinmemiş, ikinci devre olan üç yılı da başarıyla tamamlamıştır. 1967'de "İftihar Listesi"nde yer alarak okulunun en başarılı öğrencilerinden biri olarak mezun olmuştur.⁸

Kendisinden edinilen bilgiye göre, okul yatılı olmayıp gündüzlü bir okuldu. Köylerden gelenler ya tanıdıklarının yanında ya da tuttıkları ücretli odalarda kalıyorlardı. Bazıları yalnız, bazıları birkaç kişi olarak tuttıkları odanın kirasını paylaşıyorlardı. Bunun yanında ortaokul ve lise öğrencilerinin kaldığı sınırlı kontenjanı olan bir devlet yurdu bulunmaktaydı. Buralarda kalma imkânına sahip olamayanlar, eğitim hayatından mahrum kalıyorlardı. Hoca birinci sınıfı, birlikte okuduğu Şahmelik köyünden altıncı sınıf öğrencisi Abdullah Demir adında evli bir ağabeyinin yanında geçirmiş, ikinci sınıfta oda kiralamış, üçüncü sınıfta yine bir ailenin yanında kalmış, mezun olana kadar da her yıl oda kiralayarak öğrenimine devam etmiştir.⁹

İmam-Hatip Okulunda okuduğu yıllarda, Trabzon merkez vaizi Mehmet Sönmez'den hayli etkilendiğini, "Özellikle Ramazan aylarında teravih namazı için Trabzon merkezde bulunan Çarşı Camisine giderdim. Sönmez Hoca burada teravih öncesi vaaz ederdi. Onun ilmî konuşma üslubu beni derinden etkilemişti." cümleleriyle ifade etmektedir.¹⁰

Yedinci sınıfta ders müfredatı haricinde öğrencilerin fikri planda gelişimini sağlamak amacıyla meslek dersleri öğretmeni Hulusi Kılıç, birçok ilim ve fikir adamının kitaplarından okumalar yaptırmaktaydı. Bu okumalarda, Seyyid Kutub (1906-1966), kardeşi Emine Kutub, Ebu'l-Âlâ Mevdûdî (1903-1979), Mustafa Sibâî (1915-1964) gibi ilim ve fikir insanlarının

⁷ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

⁸ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024; Öztürk, *Trabzon'lu Kur'ân Hâdimleri*, 124.

⁹ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

¹⁰ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

neredeyse bütün kitaplarını okuyarak, fikri planda kendisini geliştirme fırsatını yakalamıştır.¹¹

1.2.2. Enstitü Yılları

Hoca, İmam-Hatip Okulundan mezun olduğu aynı yıl, bir dizi yazılı ve sözlü imtihanlarda başarılı olmuş, parasız yatılı statüsünde girdiği İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne başlamıştır. Beş yılda bitirmesi gereken enstitüyü bilinçli olarak bir yıl daha uzatarak 1972’de mezun olmuştur.¹² Bunun sebebini, “*Bir yıl daha İstanbul’da kalmak istedim çünkü, enstitü dersleri haricinde, dışarıda bulabildiğim İstanbul’un ünlü hocalarından aldığım özel dersler sebebiyle uzattım.*”¹³ cümleleriyle açıklamaktadır.

İstanbul’da kaldığı süreyi oldukça verimli geçirmiş, enstitü arkadaşlarıyla, Sadrettin Yüksel Hoca’nın halka-i tedrisinde tefsir metinleri, coşkulu anlatımıyla Mahir İz’den tasavvuf, Ali Özek’den hadis ve Arapça, Ahmed Davudoğlu’ndan fıkıh, Tayyar Altıkulaç’tan Kur’ân-ı Kerim, Mustafa Runyun’dan Arapça, Bekir Topaloğlu’ndan kelim ve tevhid, Fatih Camisinin müezzinlik mahfilinde Mehmet Emin Saraç’dan Arapça dersleri almıştır.¹⁴

1.3. Etkilendiği Şahsiyetler

Çocukluk ve gençlik yıllarında kendilerinden etkilendiği çok kıymetli şahsiyetler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Terzioğlu Ahmet Hafız, Hacı Ziya Habiboğlu, Abdülvahap Eren, Kâhyaoğlu Hacı Ali Efendi, Molla Salih Işık.

1.3.1. Terzioğlu Ahmet Hafız

Mustafa Zeki Terzi’nin, eğitim hayatı boyunca etkisi altında kaldığı hocaların başında, üzerinde hayli emeği bulunan babası gelmektedir. Medreselerin kapatılmasıyla tahsil hayatını yarıda bırakmak zorunda kalan babası Terzioğlu Ahmet Hafız, kendisinin tamamlama fırsatı bulamadığı din eğitimini, oğlu Mustafa’nın alması için gayret göstermiştir. Ahmet Hafız, nerede bir Kur’ân ve sohbet meclisi olsa işlerini bırakıp oğluyla birlikte oralara gitmiş ve o meclislerin manevi feyzinden istifade etme gayretinde bulunmuştur.

1.3.2. Hacı Ziya Habiboğlu

Bölgeye adını altın harflerle yazdıran Kur’ân Kursu Öğreticisi Vakfikebirli Hacı Hafız Ziya Habiboğlu Hoca, öğrencilerine önce hafızlık

¹¹ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

¹² Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024; Öztürk, *Trabzon’lu Kur’ân Hâdimleri*, 124.

¹³ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

¹⁴ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

yaptırmakta, sonra klasik usulde Arapça ve dinî ilimler öğretmekteydi. Eğitimliğin yanında sözü kuvvetli ve etkili iyi bir hatipti. Zeki Terzi hocanın babası Ahmet Hafız, Ziya Hodayı perşembe günleri öğle namazından önce vaaz vermesi için Beşikdüzü Merkez Camisine getirirdi. Zeki Terzi Hoca, Ziya Hoca'nın pazartesi günleri Vakfıkebir'de yaptığı vaazlarından da hayli etkilendiğini söylemektedir.

Babasının küçük Mustafa'yı vaazlara getirmesinin sebebi, bu hocaların dinî yetkinliğinden etkilenip iyi bir âlim olma iştiağının oluşması ve okunan Kur'ân tilavetlerinden de etkilenip hafızlığa meyletmesiydi. Babasının fiili ve sözlü duaları gerçekleşmiş, gayesine ulaşmış, Mustafa'nın gönlüne ilmin sevdası düşmüş ve hafızlık eğitimine başlamıştır. Fakat takdir-i ilahi, hıfzını ikmal ederken sinüzit hastalığına yakalanınca hafızlık eğitimini bırakmak zorunda kalmıştır.

1.3.3. Abdülvahap Eren

Hem babasının hocası hem de Halvetî ve Nakşî tarikatlarının şeyhi olan Vakfıkebir Müftüsü Melikoğlu Abdülvahap Eren, hocanın gönül dünyasını imar eden şahsiyetlerden biridir. Müftü Efendi, 1934'te başladığı Vakfıkebir Müftülüğü görevini 1960 ihtilalinde görevden alınuncaya kadar yürütmüştür.

Zeki Terzi Hoca, müftüyle alakalı bir anısını şöyle anlatmaktadır: *"Abdülvahap Hoca müftülükten emekliliğe ayrılmıştı. Akhisar köyünde ikamet etmekteydi. Çarşıda yağ ve fındık ticareti yapan babamın dükkânının hizasında, oğlu İbrahim'in lastikçi dükkânı vardı. Müftü Hoca, perşembe günleri çarşıya iner, hayli kalabalık olan müritleriyle buluşur, sonra bir cip arabasıyla köyüne geri dönerdi. Beşikdüzü'nün haftası olan bir perşembe günü cip arabası, hocaefendiyi almak için bizim dükkânın önünde beklemekteydi. Hoca geldi, köyüne gitmek için cip arabasına binerken babam beni müftüyle tanıştırdı. O sırada İmam-Hatip üçüncü sınıfta okuyordum. O koskoca heybetli adam arabadan indi, beni tuttu, karşısına aldı, kaşlarımın ve gözlerimden öptü ve benim için hayırlı dualarda bulundu. O an kendisinden oldukça etkilendim. Müftü Hoca o yıl Rahmet-i Rahman'a kavuştu. Cenazesi iki gün bekletildi. Evi taziye için gelenlerle doldu, taştı. Sonra teneşire uzatıldı, yüzü açıldı, memleketin her yerinden ziyaretçileri tek tek gelip vedalaştılar, sakallarını meshettiler... Asker Hafız künyesiyle tanınan ve aynı zamanda kendisi gibi müftü olan oğlu Hafız Muhammed Eren tarafından cenaze namazı kıldırıldı ve toprağa verildi. Bu anlattıklarımın her anı beni derinden etkilemişti. Hayatımın her anında müftünün arabasından inip benim için yaptığı dualarımın neticesini gördüğümü düşünürüm."*¹⁵

¹⁵ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

1.3.4. Kâhyaoğlu Hacı Ali Efendi

Etkisi altında kaldığı şahsiyetlerden birisi de Beşikdüzü Medreselerinde müderrislik yapmış, Halvetî tarikatı şeyhlerinden, Hacı Hafız olarak bilinen köylüsü Kahyâoğlu Hacı Ali Efendi'dir.

1.3.5. Molla Salih Işık

Molla Salih Hoca, köyünün sakinlerinden birisi olup köyünden ve civar köylerden gelen çocuklara Kur'ân-ı Kerim ve temel dinî bilgiler öğretmekteydi.

Bunlardan başka, Molla Hüsnü Zeytin, Mahmutoğlu Ali Hafız, Ali Rıza Öztürk hocalar da Terzi Hoca'nın manevi dünyasını imar eden şahsiyetlerdendir.

1.4. Resmî Görevleri

1.4.1. Konya Doğanhisar İmam-Hatip Okulu (1972-1975)

Mustafa Zeki Terzi Hoca, memuriyet hayatına Konya Doğanhisar İmam-Hatip Okulunda meslek dersleri öğretmeni olarak başlamıştır. Branşı dâhilindeki dersleri okutmakta iken felsefe, sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı derslerine girecek öğretmen yokluğu sebebiyle oluşan mağduriyeti, bu derslere de girerek gidermiştir. Böylece eğitim-öğretimin aksaklığa uğramadan devamına katkı sağlamıştır. Özellikle Türk dili ve edebiyatı dersinde gösterdiği üstün başarısı, bakanlık müfettişlerinin dahi ilgisini çekmiştir. Bir teftiş sırasında, hocanın yazılı sınav kağıtlarını inceleyen müfettişler, hocanın konuya hakimiyeti karşısında şaşkınlıklarını gizleyemeyip okul müdürüne, "Bu hoca, Edebiyat Fakültesi mezunu mudur?" diye sormaktan kendilerini alamamışlardır. Hocaefendi kendi branşı olan tefsir derslerine de girerek öğrencilerine ayrıca Celâleyn Tefsiri'nden metin okumaları yaptırmıştır. Hoca, 1972-1975 yılları arasında Doğanhisar'da üç yıl vazife yapmıştır.¹⁶

1.4.2. İstanbul Bakırköy İmam-Hatip Lisesi (1975-1977)

1975-1977 yılları arasında vazife yaptığı İstanbul Bakırköy İmam-Hatip Lisesinde öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır.¹⁷

Hoca Konya'da üç yıl, İstanbul'da iki yıl olmak üzere toplam beş yıl öğretmenlik yapmış ama asıl gayesi olan Yüksek İslâm Enstitüsü'ne intisap ederek araştırma görevlisi ve sonrasında öğretim üyesi olmanın da hayalini

¹⁶ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

¹⁷ Öztürk, *Trabzon'lu Kur'ân Hâdimleri*, 123; Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

kurmakta idi. Çok önceden planladığı bu hayaline ulaşmak için de çalışmalarına ara vermeden devam etmekteydi.

1.4.3. Samsun Yüksek İslâm Enstitüsü (1977-1981)

1977 yılında Yüksek İslâm Enstitüleri Asistanlığı için açılan sınavda başarılı olmuş, Samsun Yüksek İslâm Enstitüsüne ataması yapılmıştır. O yıllarda asistanlar aynı zamanda öğretim görevlisi olarak derslere de girmektedirler. 1978 yılında Ankara İlahiyat Fakültesinde dışarıdan açılan doktora sınavını da kazanarak doktora eğitimine başlamış, (o yıllarda yüksek lisans yoktu) merhum Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın'ın danışmanlığında doktora eğitimini tamamlamıştır. *“İslâm Tarih Yazıcılığının Doğuşu ve Gelişmesi”* adlı öğretim üyeliği tezinden sonra asistan olarak görev yaptığı aynı enstitüye 1981 yılında öğretim üyesi olarak atanmıştır.¹⁸

1.4.4. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1982-2015)

1982 yılında, 41 sayılı KHK'ye göre Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki yüksekokul ve enstitülerin, üniversitelere intikali/bağlanması ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalına öğretim görevlisi olarak atanmıştır.¹⁹

1977 yılında Samsun Yüksek İslâm Enstitüsünde asistanlık yapıyorken aynı zamanda 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Kurumları Tarihi Kürsüsünde başladığı, *“Abbâsîler Dönemi'nde Askerî Teşkilât”* adlı doktora tezini, 1986 yılında başarıyla tamamlayarak İslâm Tarihi Medeniyeti ve Müesseseleri alanında *“İlahiyat Doktoru”* ünvanını almaya hak kazanmıştır. Aynı Anabilim Dalı'nda 1989 yılında yardımcı doçentlik, 1991 yılında doçentlik, 27 Haziran 1997 yılında ise profesörlük ünvanını elde etmiştir.²⁰

23-27 Kasım 1988 tarihleri arasında Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tertip edilen II. Din Şurasına asıl üye olarak katılmış ve şuranın Dinlerarası Diyalog Komisyonunda *“Sosyal Barışın Sağlanmasında Din Adamlarının Rolü”* konulu bildiriyle katkıda bulunmuştur.²¹

14 Haziran 1993 yılında üç ay süreyle, İslâm Tarihi Medeniyeti ve Müesseseleri alanında araştırma yapmak üzere Paris Sorbonne

¹⁸ Öztürk, *Trabzon'lu Kur'an Hâdimleri*, 123; Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

¹⁹ Öztürk, *Trabzon'lu Kur'an Hâdimleri*, 124; Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

²⁰ Öztürk, *Trabzon'lu Kur'an Hâdimleri*, 124; Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

²¹ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

Üniversitesinde İslâm Araştırmaları Bölümüne (Department D'Etudes Arabes et Islâmiques) gitmiştir.²²

Mustafa Zeki Terzi Hoca, lisans mezuniyetinin ardından Milli Eğitim Bakanlığında başladığı memuriyet hayatı boyunca İmam-Hatip Okullarında öğretmenlik ve idarecilik yapmış; asistan olarak başladığı İlahiyat Fakültesinde öğretim görevliliği ve öğretim üyeliği yapmakta iken Eğitim ve Fen-Edebiyat Fakültelerinde de İslâm Tarihi derslerine girmiştir. Üniversite içerisinde ve dışında panel, sempozyum, kongre, konferans, tv. ve radyo programlarına konuşmacı, müzakereci, sunucu ve oturum başkanı olarak katılmış olup alanıyla ilgili çeşitli yerel ve ulusal gazetelerde makaleleri ve demeçleri bulunmaktadır.

1.5. Askerlik Görevi

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi Hoca, 1975 yılında Isparta 40. Piyade Alayında dört aylık süreyle kısa dönem olarak askerlik görevini ifa etmiştir.²³

2. İlmî Şahsiyeti

Bu bölümde Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi'nin kaleme aldığı eserleri ve akademik/ilmî çalışmaları ile master ve doktora düzeyinde yaptığı danışmanlık konuları incelenmektedir.

2.1. Eserleri

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi'nin yayımlanmış kitapları, makaleleri ve kitaplarda bölüm yazarlıkları, seminerleri ve sempozyum çalışmaları bulunmaktadır.

2.1.1. Kitapları

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi Hoca'nın yayınlanmış dört adet eseri bulunmaktadır.

1. "*Emevîler ve Abbasîler Dönemi'nde Askerî Teşkilât*" (Samsun: Üniversite Yayınları, 2017).

Bu eser hocanın 1980-1986 yıllarında merhum Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın'ın danışmanlığında yaptığı doktora tezi ile profesörlük takdim tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Eser, alanında kaleme alınmış tek yetkin eser denilse abartılmış olmayacak niteliktedir.

Eser ön söz, kaynaklar ve araştırmalar, beş ana bölüm, sonuç, bibliyografya, dizin ve ekler şeklinde kurgulanmıştır.

²² Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

²³ Terzi, *Kişisel Görüşme*, 02 Şubat 2024.

“*Emevi ve Abbâsî Ordularının Kuruluşu ve Elemanları*” başlıklı ilk bölümde ordu içerisinde askerî hizmetlerin durumu, ordu birliklerini oluşturan kuvvet unsurlarının kökenleri ve orduya nasıl dahil oldukları, birliklerin merkez ve taşra üsleri ve bu üslerin teşkilat yapılarına değinilmektedir.

“*Emevi ve Abbâsî Ordularının Yönetimi*” başlıklı ikinci bölümde ise birliklerin merkezi idaresi, askerî idarenin işleyişi, rütbeler, ordunun alt birimlere ayrılması, eğitim şekilleri ve komutları, ordu içerisindeki suçların cezaları, ordunun tertip ve düzeni, resmî geçitleri, ordu mensuplarının yaşeleri, ücretleri, her bir ordunun yükümlü olduğu konum ve vazifeleri, esirlerin hukuku ve değişimleri, haber ve veri toplama ile casusluk faaliyetleri incelenmektedir.²⁴

“*Emevi ve Abbâsî Ordularında Muharebe Harekâtı (Stratejik ve Taktik Harekât)*” adının verildiği üçüncü bölümde ise orduların muharebe usulü, taarruz esnasında uygulanan taktik ve stratejileri, muharebe alanında alınan düzen ve tertipleri araştırılmıştır.²⁵

“*Emevi ve Abbâsî Askerî Teşkilâtında Bahriye/Donanma Yapılanması*” adlı dördüncü bölümde Akdeniz Bölgesinde yürütülen askerî hareketler, bahriye donanmasının üs bölgeleri, tersaneler ve inşa edilen gemi çeşitleri araştırılmıştır.

“*Emevî ve Abbâsî Ordularının Genel Donatımı ve Silahları*” başlıklı beşinci ve son bölümde ise ordu sancakları, askerlerin kıyafetleri, orduların lojistik desteği ve kullanılan çeşitli silahlar araştırılmıştır.²⁶

Gözden geçirilmiş ilaveli üçüncü baskı olarak yeniden yayınlanan eser alanında birçok çalışmaya kaynaklık yapan, Abbâsîler Dönemi'nin başlangıcından sonuna kadar askerî teşkilatın geçirdiği süreci bütün teferruatıyla ortaya koyan ve gelecek nesil savunma sanayisi ve zihniyetine ilham veren müstesna bir çalışmadır.

2. “*Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemi'nde Askerî Teşkilât*” (Samsun: Siyer Yayınları, 1990).

Mustafa Zeki Terzi'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Raşid Halifeler Dönemi'nde İslâm ordusunun teşkilat yapısını İslâm Tarihinin ana ve ikinci el kaynaklarından istifade ederek kaleme aldığı çalışmasıdır. Eser içerik olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretinden itibaren vücut bulan İslâm Devleti'nin karşılaşması muhtemel saldırılar karşısında alacağı savunma ve karşı taarruz

²⁴ Terzi, *Emevîler ve Abbâsîler Dönemi'nde Askerî Teşkilat*, 31.

²⁵ Terzi, *Emevîler ve Abbâsîler Dönemi'nde Askerî Teşkilat*, 32.

²⁶ Terzi, *Emevîler ve Abbâsîler Dönemi'nde Askerî Teşkilat*, 32.

taktikleri, sulh dönemlerinde devletin iç güvenliğinin temini, devletin ana gayesi olan İslâm dininin tüm insanlık ile buluşturulması ve yayılmasını engelleyici unsurların bertaraf edilmesi ve bütün bunların faaliyet alanına dâhil edilmesi için ihtiyaç duyulan askerî teşkilatın mahiyetini ve kapsamlı olarak unsurlarını içermektedir. İlgili dönemlerde gerçekleştirilen savaşların ana nedenlerinin de incelendiği eser, giriş, eserin içeriğinin oluşturulduğu altı bölüm ve eklerden oluşmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, İslâm'dan önceki dönemde çölde dağınık bir şekilde yaşayan Arap kabilelerinin, askerî düzeyde düzenli bir ordu sistemine sahip değillerken İslâm ile birlikte düzenli orduya geçildiğine değinilmektedir. Bu düzenli ordu içerisinde askerî mantığa dair oluşmuş kavramlar ve bu kavramların açıklamalarına yer verilmektedir. Eserde, ilgili dönemin dinî, siyasî ve askerî yapısı hakkındaki bilgiler, üç ayrı bölüm hâlinde işlenmektedir.²⁷

Kitabın ana bölümünü oluşturan ilk bölümde, tatavvu/gönüllülük ve icbarî/zorunluluk esasına dayanan iki tip askerliğin yapısı işlenmektedir. Önceki dönemlerde yoğun olarak gönüllülük esasına dayanan askerliğin, Hz. Ömer Dönemi'nde kurulan divan sistemiyle askerliğin zorunlu hâle getirildiğine değinilmektedir. Zorunlu askerlik kapsamında, merkezi Medine olup devamlılık arz eden bir ordu ile birlikte, ihtiyaç duyulması hâlinde gerekli şartları taşıyan halkın oluşturduğu ikinci bir ordunun varlığından bahsedilmektedir. Ayrıca ordunun konuşlandığı Basra, Kûfe, Taberiyye, Remle, Musul, Lüde, Kayrahan ve Fustat merkezli kışla tipi yerleşkeler hakkında da bilgiler verilmektedir.²⁸

İkinci bölümde ise "kumandan" kavramı incelenmekte, birliklere atanacak komutanlarda aranan şartlara ve komuta kademesinde bulunan üst düzey askerlerin yetki ve sorumluluklarına temas edilmektedir. Bu bölümün son kısmını ordu görevlilerinin eğitimleri ve ücretleri oluşturmaktadır.²⁹

Üçüncü bölümün konusunu, ordunun stratejileri ve taktikleri oluşturmaktadır. Konuyu izah kabilinde Bedir Savaşı, Kadisiye Savaşı ve Mekke'nin Fethi intikallerinden yola çıkılarak bu savaşlarda ordunun taarruz/hücum ve ric'at/geri çekilme harekâtı, muharebede uygulanan taktikler ve ordunun muharebe düzeni incelenip araştırılmıştır.³⁰

²⁷ Mustafa Zeki Terzi, *Hiz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nde Askerî Teşkilat* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 15-29.

²⁸ Terzi, *Hiz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nde Askerî Teşkilat*, 30-57.

²⁹ Terzi, *Hiz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nde Askerî Teşkilat*, 65-101.

³⁰ Terzi, *Hiz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nde Askerî Teşkilat*, 101-173.

Savaş, fetih ve savaş kavramları üzerinde durulan dördüncü bölümde fetih, cihad, savaş ve barış kavramları açıklanmakta, düşmanlarla ilişkilerinin temelini oluşturan barış kavramına vurgu yapılmakta ve Müslümanların asla savaş taraftarı olmadıkları, her daim barışı tercih ettikleri, savaşa ise sadece savunma amaçlı başvurduklarına değinilmektedir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamberin (s.a.v.) çevre kabilelerle huzur ve güven içinde yaşamı temin için birtakım antlaşmalar yaptığından, fakat müşriklerin antlaşmaları bozmaları üzerine Müslümanların onlarla yaptığı savaşların bir savunma savaşı olduğu üzerinde durulmaktadır. Zeki Terzi Hoca bu bilgilerden yola çıkarak Müslümanların yaptıkları savaşların, düşmanlarının din, inanç ve yaşamlarıyla ilgili olmayıp tamamen Müslümanların siyasi varlıklarına ve dinî yaşamlarına kastedilmesi sebebiyle mecburi savaşa girildiği çıkarımlarında bulunmuş, İslâm düşmanlarının önyargı ile dillendirdikleri gibi Müslümanların, coğrafi sınırlarını genişletmek amacıyla kılıç kullanarak fetihler yapmak maksadıyla gerçekleştirilmediğini etkili argümanlarıyla okuyucuya sunmaktadır.³¹

Beşinci bölümde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi'nde ihtiyaç duyulmazken sonraki dönemlerde ihtiyaç duyulan deniz harekâtları için kurulan donanmalardan ve Hz. Osman Dönemi'nde Kıbrıs'a gerçekleştirilen ilk deniz seferinden bahsedilmektedir.³²

Son bölüm olan altıncı bölüm ise orduların donatılarıyla ilgilidir. Bu konu başlığı altında ordunun kullandığı sancaklardan, lojistiğinden ve intikal esnasında kullandıkları hayvan gücü ve hayvanların beslenme ihtiyaçları ele alınmakta ve son olarak askerlerin kullandığı mühimmatlar tanıtılmaktadır.³³

Eser, sonuç bölümünü müteakiben, kaynakça, dizin, savaşta kullanılan materyalleri içeren resimler ve ilgili dönemde gerçekleştirilen seferlerin kronolojik olarak isimleri ile son bulmaktadır.³⁴

3. *"İlk Siyer ve Meğazî Yazarları ve Eserleri"* (Samsun: Sönmez Yayınevi, 1990).

Aralık 1988 yılında kaleme alınan eser, İslâm tarih yazarlarının ilgisini çeken siyer ve meğazî içerikli olup konuyla alakalı ilk günden itibaren ortaya konan eserleri incelemek, tanıtımını yapmak, yazarlarının tanınmasını sağlamak, konuya ilgi duyan araştırmacı ve öğrencilere kaynaklık etme

³¹ Terzi, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi 'nde Askerî Teşkilat, 187-197.

³² Terzi, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi 'nde Askerî Teşkilat, 197-211.

³³ Terzi, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi 'nde Askerî Teşkilat, 211-253.

³⁴ Terzi, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi 'nde Askerî Teşkilat, 220-236; Osman Curuk, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi 'nde Askerî Teşkilât, (Siyer Yayınları, İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi (4) (Aralık 2018), 100-103.

amacına yönelik hazırlanmıştır. Eser giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde siyer ve meğazî tedvini ile başlayan İslâm tarih yazıcılığının ortaya çıkışı ve bunu hazırlayan sebepler, siyer ve meğazînin hadisle olan ilgisi dolayısıyla hadislerin yazılması, tedvini, tasnifi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi'nde yazılan özel "*sahifeler*"in ve resmî metinlerin tarih yazıcılığı yönünden taşıdığı önem üzerinde durulmuştur. Eserin ana bölümünü oluşturan birinci bölümde, eserleri günümüze kadar ulaşmayan ilk siyer ve meğazî yazarları ve eserleri incelenmiş; ikinci bölümde ise eserleri günümüze kadar gelen siyer ve meğazî yazarları ve eserlerin tanıtımı yapılmıştır.³⁵

4. "*İslâm Tarih Yazarları ve Eserleri*" (Samsun: Sidre Yayınları, 1995). (3. Numaralı kitap ile birlikte ikinci baskıya hazırlanma aşamasındadır.)

634/1237 yılında vefat eden Süleyman el-Kelâî'ye kadar otuz yedi İslâm tarihçisinin ve eserlerinin incelendiği, bir nevi "*İlk Siyer ve Meğazî Yazarları ve Eserleri*" eserinin devamı niteliğinde kaleme alınmış bir eserdir. Eserde, İslâm tarih yazarları ve eserleri iki bölüm hâlinde incelenmiştir. Birinci bölümde eserleri günümüze kadar ulaşmamış fakat günümüze ulaşabilmiş eserlerde parçalar hâlinde bulunmak suretiyle kaynaklık yapmış eserler ve müellifleri tanıtılmaya çalışılmış, ikinci bölümde ise eserleri günümüze ulaşmış tarihçiler ve eserleri tanıtılmaya çalışılmıştır. İslâmî dönemlere dair tarihi bilgilerin kaynakları arasında yer alan eserlerin ve müelliflerin incelendiği bu eser, alanındaki araştırmacıların kitâbiyat bilgilerine katkı sağlaması ve bu sayede bu boşluğun doldurulması amacına hizmet için kaleme alınmış bir eserdir.³⁶

5. "*Eyyûbî Askerî Teşkilât*" Muhsin Muhammed Hüseyin'den çeviri, (Samsun: Siyer Yayınları, 1993).

2.1.2. Kitaplarda Yayınlanan Bölümleri

1. "*Cûdi Efendi*", *Kur'ân Hâdimleri: Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Kur'ân'a Hizmet Eden Trabzon'lu Simalar*, ed. Süleyman Gür, (Ankara: Nadir Yayınları, 2020), 623-634.

2. "*Harb-i Umûmî'de Osmanlı Esirleri ve Pirgayipoğlu Hacı Osman Hafızın Esaret Hayatına İlişkin Bazı Belgeler*", *Şalpazarı: Tarih-Kültür-İnsan*, ed. Veysel Usta (Trabzon: Serander Yayınları, 2021), 623-634.

3. "*Mahmud Celâleddin Ökten (Celâl Hoca)*", *Kur'ân Hâdimleri: Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Kur'ân'a Hizmet Eden Trabzon'lu Simalar*, ed. Süleyman Gür (Ankara: Nadir Yayınları, 2020), 272-276.

³⁵ Terzi, *İlk Siyer ve Meğazî Yazarları ve Eserleri* (Samsun: Sönmez Yayınevi, 1990), 1.

³⁶ Terzi, *İslâm Tarih Yazarları ve Eserleri* (Samsun: Sidre Yayınları, 1995), 2.

4. "Ordu Teşkilatı", *İslâm Kurumları Tarihi*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 153-184.

2.1.3. Makaleleri

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi Hoca'nın, makale çalışmaları hâlen etmekle birlikte, bu başlık altında günümüze kadar yayımlanmış yirmi adet makalesi alfabetik olarak sıralanmaktadır.

1. "Abbâsî Devleti'nin Askerî Teşkilâtında Ordu Komutanlığı ve Rütbeler" *TTK Belleten* 53/206 (Nisan 1989), 153-166.

2. "Abbâsî Halifesi Zahir Biemrillah Zamanında Musul ve Cezire'de İktisadi Hayat ve Fiyatlar", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (Eylül 1996), 19-28.

3. "Abbâsî Kara Ordusunun Muharebe Harekâtı (Strateji ve Taktikler)", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Kasım 1987), 131-145.

4. "Abbâsî Kara Ordusunun Merkezî İdaresi ve Sınıfları", *Belleten* 52/205 (Aralık 1988) 1527/1538.

5. "Abbâsî Muhafız Ordusunun Kuruluşu ve Elemanları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fakültesi Dergisi* 1/1 (Şubat 1986), 115-136.

6. "Buhârî'nin Sahihî'ndeki Siyer ve Megâzî Rivayetleri", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (Haziran 1991), 147-156.

7. "Emevîler ve Abbâsîler Dönemi'nde Mısır ve Kuzey Afrika'nın Akdeniz ve Kızıldeniz Kıyılarında Donanma İçin İnşa Edilen Gemi Tersaneleri", *Tarihçiliğe Adanan Bir Ömür: Prof. Dr. Nesimi Yazıcı'ya Armağan* ed. Eyüp Baş ve Halide Aslan, 1. Baskı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2022), 297-312.

8. "Emevîler ve Abbâsîler Dönemi'nde Suriye-Filistin'in Doğu Akdeniz Kıyılarında Gemi Tersaneleri ve Deni, Harekât Üsleri", *İslâmî İlimler Dergisi* 16/1 (Mart 2021), 7-30.

9. "Emevîler ve Abbâsîler Zamanında Malatya Hudut Garnizonu", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Nisan 1989), 108-118.

10. "Emevîlerde Kara Ordusu Teşkilatı", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/9 (Ocak 1997), 41-88.

11. "Hz. Peygamber Dönemi'nde Askerî Teşkilât", *Diyanet İlmî Dergi* (39/3), (Temmuz, Ağustos, Eylül 2003) 7-32.

12. "Hz. Peygamber Zamanında Ailede Sofra ve Mutfak Harcamaları", *Akademik Açı* 1/1 (1996), 21-35.

13. "Hz. Peygamberin Uyguladığı Muharebe Kuralları ve Taktikleri" *Din Öğretimi Dergisi* (16) (Eylül 1988), 34-41.
14. "İslâm Medeniyetinde Ordunun Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi", *Hece Dergisi İslâm Medeniyeti Özel Sayısı*, Yıl: 16, (198-199-200; (26), (2017) 449-475.
15. "İslâm Tarihinin İlk Dönemlerinde Suriye'de Tersaneler ve Deniz Harekât Üsleri", (Dr. Ali Muhammed Fehmi Şettâ'dan Çeviri), *Akademik Açı* (2) (Samsun 1997), 29-46.
16. "İslâm Tarih Yazıcılığının Doğuşunda İbn Şihâb ez-Zühri'nin Yeri ve Önemi", *Diyanet Dergisi* 21/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 1985), 56-64.
17. "Klasik İslâmî Dönemde Güvenlik Güçlerinin Maaş ve Ücretleri", (Metin Yılmaz ile birlikte) *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26-27 (Eylül 2008), 215-235.
18. "Salnâmelere Göre Osmanlılar Dönemi'nde Trabzon'da Medreseler", (Doç. Dr. Hayrettin Öztürk ile birlikte) *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 17/34 (Mayıs 2023), 401-428.
19. "Samsun Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Osmanlı Toplum Hayatı, Müslim-Gayr-i Müslim İlişkileri", *Osmanlı Ansiklopedisi* C. 4 (Ankara: 1999), 298-306.
20. "Trabzon'lu Meşhur Kurra Hafızlar", (Doç. Dr. Hayrettin Öztürk ile birlikte), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* (Güz 2023), 479-510. (Henüz yayımlanmamış.)

2.1.4. Bildirileri

Bu başlık altında hocanın dört adet bildirisi alfabetik olarak sıralanmaktadır.

1. "Din Bilimleri Araştırma Merkezine Duyulan İhtiyaç ve Kolektif Çalışmanın Önemi", *Günümüzün Din Bilimleri Araştırma ve Problemleri Sempozyumu* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 407-409.
2. "İlk Dönem İslâm Fetih Siyaseti", *İslâm Tarihinin İlk Asrında Diyarbakır ve Çevresi Sempozyumu*, ed. Mustafa Sarıbyık (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 2014), 104-129.
3. "Sosyal Barışın Sağlanmasında Din Adamlarının Rolü", *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri II*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 147-150.
4. "Trabzon'un Büyük Liman Havzasında Dini Hayatın Gelişmesinde ve Şekillenmesinde Etkili Olan Şahsiyetler", *I. Uluslararası Geçmişten*

Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu, (İstanbul: Bildiriler Kitabı, 2016), 1/269-289.

2.1.5. Diyanet İslâm Ansiklopedisindeki Maddeleri

Türkiye Diyanet Vakfı, Müslüman milletlerin ilim, fikir, sanat, din ve kültür varlıklarını sahih ve kâfi miktarda içerecek şekilde “*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*” adı altında kırk dört ciltten oluşan bir eser hizmete sunmuştur. Eser hazırlanırken ülke çapında alanlarıyla ilgili kendilerini ispatlamış ilim adamlarının çalışmalarından istifa edilmiştir. Bu başlık altında Zeki Terzi Hoca'nın kaleme aldığı on bir adet ansiklopedi maddesi alfabetik olarak sıralanmaktadır.

1. “Asım b. Ömer b. Katade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/479.

2. “Dâvûd b. Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/26.

3. “Davud b. Husayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/28-29.

4. “Ebû Huzeyfe el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/159-160.

5. “Gulam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 14/19.

6. “İbnü'z-Zeyyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/245-246.

7. “İbnü'l-Müdebbir, Ebu'l-Ishak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/149.

8. “İbnü'l-Müdebbir, Ebu'l-Hasen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/149-150.

9. “Mızrak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/3-4.

10. “Ordu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/357-362.

11. “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/189-200.

2.2. Danışmanlık Yaptığı Öğrencileri

2.2.1. Yüksek Lisans Öğrencileri ve Tez Konuları

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, çok sayıda yüksek lisans tez çalışmalarına danışmanlık yapmıştır. On beş kişiden oluşan bu öğrenciler ve tez çalışmaları tarih sıralamasına göre şu şekildedir:

1. Salih Hakkı Bak, *Ebû Übeyde bin el-Cerrah*, (OMÜ, 1995).

2. İsrail Balcı, *Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde Diplomatik Münasebetler ve Andlaşmalar*, (OMÜ, 1996).

Tez çalışmasının içeriğini, Hz. Peygamberin vefatını müteakip Hz. Ebû Bekir'in hilafetini devraldığı İslâm Devleti'ni bağımsız bir devlet olarak ya tamamen ya da kısmen tanımayan yahut bazı şartlar karşılığında tanyabileceklerini söyleyen Arap kabilelerinin bir takım isyan girişimleri ve bu dönemde ortaya çıkan yalancı peygamberlerin, yaşadıkları toplumların destekleriyle nasıl güçlendikleri, devletin varlığını ve bekasını tehdit eden isyan girişimleri ve bütün bu olumsuz durumların bir sonucu olarak Müslümanların endişeleri ve düştükleri umutsuz haller konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in halifelığının ilk zamanlarında baş gösteren isyan ve irtidat faaliyetlerinin oluşturduğu olumsuzlukların üstesinden gelinebilmesi için gerekli olan uluslararası siyasi anlayış üzerinde durulmaktadır.³⁷

3. Ali Rıza Ayar, *Hz. Osman ve Hz. Ali Dönemlerinde Devlet-Halk Münasebetleri*, (OMÜ, 1997).

Ali Rıza Ayar bu çalışmasında, devlet yönetiminde örneklik teşkil eden Râşit halifelerden Hz. Osman ve Hz. Ali yönetimlerinde devlet erkanı ve halk arasındaki münasebetin boyutlarını konu edinmiş, halkın temel hak ve hürriyetlerinin kabul edilip tanınması hususları mevcut örnekler ışığında incelenmiş, yöneticiler tarafından halka uygulanan haksızlıkların varlığına dair araştırmalar yapılmış, bazen de aksi istikamette bazı şahısların menfaatlerinin ülke menfaatinin önüne geçirilmesinin sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuş, eşitlik ilkesinin ne derece uygulanabilir olduğu üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Hülâsa ilgili dönemlerde devlet ile halkın karşılıklı ilişkileri, halkı ilgilendiren hususlarda alınan kararların nasıl uygulandığı ve yapılan uygulamalara halkın tepkisinin boyutları incelenmek suretiyle geleceğe ışık tutulmaya çalışılmıştır.³⁸

³⁷ İsrail Balcı, *Hz. Ebû Bekir Dönemi'nde Diplomatik Münasebetler ve Andlaşmalar* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 1-14.

³⁸ Ali Rıza Ayar, *Hz. Osman ve Hz. Ali Dönemi'nde Devlet-Halk Münasebetleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 1.

4. Metin Yılmaz, *İslâm Kitabet Dairesinin Doğuşu ve Gelişmesi*, (OMÜ, 1998).

Tez çalışmasında Metin Yılmaz, bir toplumun uygarlık seviyesinin ölçülmesinde etkili olan müesseselerin varlığından söz ederek bu müesseselerden Kitabet Dairesi hakkında araştırmalar yaparak bu alan ile günümüz ilgili alanı arasında bir köprü inşa etme gayretinde bulunmuştur. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünü Cahiliye Devri Araplarının ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi insanların kitabet ve okuma yazma oranlarına, yeni filizlenmeye ve kök salmaya başlamış İslâm kültürünün konuya verdiği öneme, vahyin yazımına ve vahiy katiplerine, vahiy yazıya geçirilmesindeki araç ve gereçlere, akabinde hadis aktarımına, devlet işlerinde yürütülen yazı işleriyle görevli katiplere ve Emevîler Dönemi'ne kadar konuyla ilgili alanlara, divanlara ve divan çeşitlerine ve en nihayetinde örneklik teşkil etmesi açısından Emevîler Dönemi'nin katiplerinin en meşhurlarından Abdülhamid el-Katib'in hayati konu edinmiştir.

İkinci bölümde ise kitabet döneminin gelişimine dair merhaleler incelenmiş, bu minvalde Mısır özelinde divan kültürünün gelişim safhası ve hilafet merkezi açısından haiz olduğu öneme ve içerdiği birimlere değinilmiştir.³⁹

5. Ahmet Yazıcı, *2091 no'lu Trabzon Şer'iyye Sicil Defterinin Değerlendirilmesi*, (OMÜ, 1999).⁴⁰

6. Kadir Albayrak, *2034 no'lu Trabzon Şer'iyye Sicil Defterinin (Vr. 70-142 Arası) Değerlendirilmesi*, (OMÜ, 1999).⁴¹

7. Aynur Uygun, *1866/52 (H. 1113-1114 / M. 1702-1703) no'lu Trabzon Şer'iyye Sicil Defterine Göre Yöre Araştırması*, (OMÜ, 2001).⁴²

8. Mustafa Gangal, *2039/225 no'lu Trabzon Şer'iyye Siciline (Vr.1-70) Göre Şehrin İdari, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısı (H. 1301-1305 / M. 1883-188, Emevî Dönemi İsyenlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler*, (OMÜ, 2008).

Zeki Terzi hocanın özellikle üzerinde durduğu konuların başında şer'iyye sicil defterlerindeki kayıtların günümüz Türkçesine çevrilip geçmişle günümüz arasında kopma derecesine gelen kültürel bağın güçlendirilmesi

³⁹ Metin Yılmaz, *İslâm Kitâbet Dairesinin Doğuşu ve Gelişmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 6.

⁴⁰ Ahmet Yazıcı, *2091 no'lu Trabzon Şer'iyye Sicil Defterinin Değerlendirilmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 1.

⁴¹ Kadir Albayrak, *2034 no'lu Trabzon Şer'iyye Sicil Defterinin (Vr. 70-142 Arası) Değerlendirilmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 2.

⁴² Aynur Uygun, *1866/52 (H. 1113-1114 / M. 1702-1703) no'lu Trabzon Şer'iyye Sicil Defterine Göre Yöre Araştırması* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 2.

hususunu yer almaktadır. Şer'iyye sicil kayıtlarını gün ışığına çıkarmak için birçok master öğrencisine konuyla ilgili araştırma ödevleri vermiştir. Bu çalışmaların içerikleri de bu minvalde olup ecdadın kol gezdiği yadigâr toprakların siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını incelemek, dolayısıyla şehirlerin tarihçeleri hakkında bilgi sahibi olma gayesiyle yazılmıştır.⁴³

9. Ahmet Şahin, *62 no'lu (H.1200-1201 / M. 1785-1787) Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (OMÜ, 2010).

Bu çalışma da yine Osmanlıca yazılmış transkripsiyonların Latin harflerine çevrilerek günümüz insanını memleketin kadim şehri Amasya'da husule gelmiş vakaların içyüzlerini ortaya koyup eski yazı bilmeyenlerle buluşturma ve geçmişin bıraktığı izlerden yola çıkılarak sosyal, ekonomik hayata ve şehrin idari yapısına dair bilgilerle günümüz insanına rehberlik etmesi amaçlanmıştır.⁴⁴

10. Ahmet Erdoğan, *71 no'lu (d. No: 71, s. no:2254) Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (OMÜ, 2010).

Günümüze kadar incelenip sınıflandırmaya tabi tutulmamış Osmanlı arşivlerinin taranması amacıyla kaleme alınmış bu yüksek lisans tezi, geçmişin karanlık yanlarının açığa çıkarılıp var ise eğer hatalarla yüzleşilmesi adına oldukça kıymetli bir araştırma konusudur. Tez çalışmasının belki de en yararlı tarafı günümüz insanının unuttuğu bazı tabirlerin aslında tarihte tek kelimeyle günümüz açısından uzunca ifadelerin karşılığı olduğunun saptanmış olmasıdır.⁴⁵

11. Nurullah Fırat, *1875/1878 yıllarına ait Samsun Şer'iyye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Transkripsiyon ve Tahlili*, (OMÜ, 2013).

Bu çalışmada Nurullah Fırat, Samsun ili ile ilgili bulunan kırk üç adet şer'iyye sicil defterinden daha önce herhangi bir akademik çalışmaya konu edilmemiş 1771/21 numaralı defterde bulunan üç yüz on sekiz mahkeme kararının tahlillerini incelemiş ve günümüz Türkçesine çevirerek ilim dünyasına ve ilgililerin hizmetine sunmuştur. Defterde yoğun olarak vekil,

⁴³ Mustafa Gangal, *2039/225 no'lu Trabzon Şer'iyye Siciline (Vr.1-70) Göre Şehrin İdari, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısı (H. 1301-1305 / M. 1883-1888, Emevî Dönemi İsyanlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 12.

⁴⁴ Ahmet Şahin, *62 no'lu (H.1200-1201 / M. 1785-1787) Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 1.

⁴⁵ Ahmet Erdoğan, *71 no'lu (d. No: 71, s. No:2254) Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 1.

kefil, vasi ve nafaka tayinlerinin yanında borç hukukuna dair konularla taşınmaz malların satışları, taksimi, memur tayinleri ve yitirilmiş malların durumlarına dair verilmiş kararlar bulunmaktadır.⁴⁶

12. Abdullah Bal, *1426 no'lu (Hicrî 1312 / Milâdî 1895) Giresun Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (OMÜ, 2014).

Bu çalışmada, ilgili sicil transkripsiyonunda yer alan belgelerden yola çıkılarak, kayda geçirildiği döneminin idari, sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yapısı hakkında bilgi verilmektedir.⁴⁷

13. Miraç Kıran, *1757/3 no'lu Samsun Şer'iyeye Sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, (OMÜ, 2014).

Bu çalışmada, XIX. yüzyıl sonlarındaki Samsun şehrinin her açıdan durumu hakkında bilgilere ulaşım amaçlanmıştır.⁴⁸

14. Meryem Güneş, *1764/10 no'lu Samsun Şer'iyeye Sicil Defterinin (vr.1a-30b) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (OMÜ, 2015).

Bu çalışma yine daha önce herhangi bir çalışmaya konu olmamış 1761/10 no'lu defterde bulunan iki yüz kırk sekiz adet (248) hükme bağlanmış kaydın tahliline dair yapılmış bir çalışmadır.⁴⁹

15. Dilek Kaleli, *1857-1863 Yıllarına Ait 1764/10 numaralı Samsun Şer'iyeye Sicil Defterinin (vr.31a-60b) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (OMÜ, 2015).

Bu çalışmada da ilgili defterde bulunan iki yüz kırk iki adet (242) mahkeme hükmünün tahlili transkripsiyon yöntemi ile Latin harflerine çevrilerek bilim dünyası ile buluşturulmuştur.⁵⁰

2.2.2. Doktora Öğrencileri ve Tez Konuları

Hocanın doktora düzeyinde beş adet danışmanlığı bulunmaktadır.

1. Mahmut Başköylü, *Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer Dönemi'nde Devlet-Halk Münasebetleri*, (OMÜ, 1995).

⁴⁶ Nurullah Fırat, *1875/1878 yıllarına ait Samsun Şer'iyeye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Transkripsiyon ve Tahlili* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1.

⁴⁷ Abdullah Bal, *1426 no'lu (Hicrî 1312 / Milâdî 1895) Giresun Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 1.

⁴⁸ Miraç Kıran, *1757/3 no'lu Samsun Şer'iyeye Sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 2.

⁴⁹ Meryem Güneş, *1764/10 no'lu Samsun Şer'iyeye Sicil Defterinin (vr.1a-30b) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 1.

⁵⁰ Dilek Kaleli, *1857-1863 Yıllarına Ait 1764/10 numaralı Samsun Şer'iyeye Sicil Defterinin (vr.31a-60b) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 1.

Bu çalışmada Hulefâ-i Râşidîn Dönemi denilen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çizgisini takip eden dört halifeden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Dönemi şûra müessesesinin bütün boyutları incelenmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sonrası baş gösteren problemlerde şûranın fonksiyonu incelenmekte, yanlış bilinen halifenin sözü bağlayıcıdır anlayışının aksine olayların çözümünde söz sahibi her kişinin istişareye katkısına değinilmektedir. Böylelikle her türlü haksızlığın önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışma şûra ve istişare kavramları çerçevesinde şekillenmiş bir çalışmadır.⁵¹

2. Seyfullah Kara, *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları*, (OMÜ, 2002).

Prof. Dr. Seyfullah Kara, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı ve rektör yardımcılığının yanı sıra üniversite senato ve yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmaktadır.

Emevîler Dönemi'nde İslâm ile tanışan Türkler, Abbasiler Dönemi'nde kitleler halinde Müslüman olmaya başlamışlar, Selçukluların devlet olarak topyekûn İslâmiyet'i tercih etmeleriyle tarihin seyri değişmeye başlamıştır. Göçebe hayat yaşayan Selçuklular diğer Türk boylarıyla batıya doğru göç etmişler ve karşılaştıkları Bizans ordularını mağlup ederek Anadolu'yu yurt edinerek yerleşik hayata geçmişler ve kendi devletlerini kurmuşlardır. Devlet içerisinde yer bulan sûfi şahsiyetler halkın İslâm ile daha yakından tanışmalarına vesile olmuş ve dini hayatın da canlılığına hizmet etmişlerdir. Sünnilik üzerine şekillenen dini yapı kurumsallaşmaya başlamış ve bu kurumlar vesilesi ile Müslümanlar ile gayri Müslimler huzur ve hoşgörü içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Çalışma bu kurumların hizmet alanlarını ve fonksiyonlarını incelemesi açısından oldukça önemli bir çalışmadır.⁵²

3. İsrail Balcı, *Hız. Ömer Dönemi'nde Diplomasi*, (OMÜ, 2002).

Prof. Dr. İsrail Balcı, halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslâm Tarihi alanında görev yapmaktadır.

Gayesi ve hedefi devletlerarası oluşan anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi olarak tarif edilen diplomasi kavramının XVI. yüzyıldan itibaren var olduğu tezinin aksine, bu girişimin adı diplomasi olmasa da işlevsel olarak farklı tabirler ile çok daha eskiye dayandığının delillendirmeye çalışıldığı eserde Hz. Peygamber (s.a.v.) öncesi, sonrası ve yoğun olarak Hz. Ömer Dönemi'nde Bizanslılar ve Sasanîler olmak birçok cepheyle

⁵¹ Başköylü, Mahmut, *Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer Dönemi'nde Devlet-Halk Münasebetleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 249-254.

⁵² Seyfullah Kara, *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2002), 462-477.

gerçekleştirilen diplomatik girişimler incelenmektedir. Bu girişimlerde hile ve entrikaya başvurulmamış, nasılsa öyle anlayışının işletildiği çalışılarak karşılıklı hukuk çerçevesinde Müslüman hukukunun adalet vasfına vurgu yapılmaktadır.⁵³

4. Metin Yılmaz, *İslâm Şurta Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, (OMÜ, 2003).

Yerleşik hayata geçişin, toplumların medenileşmesi açısından yeterli olmayacağı, bununla birlikte tüm birimleriyle düzenli bir yapı oluşturmalarının gerekliliği ana konusu etrafında ele alınan çalışmanın konusu yeni kurulan İslâm Devleti'nin sınırlarının ötesinde bulunan düzenli orduya sahip devletlerin düzeyinde kurumsallaşma zorunluluğunu konu edinmektedir. Hz. Peygamberle birlikte ilk bazı teşebbüslerde bulunulmuş, sonraki zamanlarda da gelişerek kurumsallaşma devam etmiştir. Bu kurumlardan birisi, devletin bekasını sağlayacak olan şurta teşkilatıdır. Çalışma bu teşkilatın kuruluş aşamasını, birimlerini ve işleyişini inceleyen bir çalışma olup günümüz emniyet teşkilatlarına örneklik teşkil etmekte olup geçmişle gelecek arasında fikir ve araştırma köprüsü vazifesi görmektedir.⁵⁴

5. Ali Yılmaz, *XIX. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Giresun'da Eğitim ve Öğretim*, (OMÜ, 2013).

Bu çalışma, ilgili dönemle sınırlı olmak üzere eski ve yeni eğitim öğretim kurumlarının ana kaynaklardan yola çıkılarak işlevleri hakkında bilgiler içermektedir. Tanzimat'a kadar olan kısım ayrı, sonraki kısım ayrı incelenmiştir. Giresun ilinin Bulancak, Piraziz, Görele, Tirebolu, Keşap, Kırık, Karahisâr-ı Şarkî ve Alucra nahiyelerinde bulunan medreseler özelinde kaleme alınan araştırmada yüz altı medrese, altı rüştiye mektebi, yetmiş beş civarı iptidai mektep incelenmiştir.⁵⁵

Sonuç

Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, küçük yaşlarından itibaren babasının teşvikleri ve yaşadığı bölgenin bereketli ilim adamlarından aldığı feyz ile gönlünde İslâmî ilimlere karşı bir muhabbet oluşmuş, bu ilmî muhabbeti kendi özel gayretleri ile besleyip büyütmüş ve nihayetinde içtimai ve fikri alanda hem kendisini söz söyleyebilecek yetkinliğe ulaştırmış hem de söz

⁵³ İsmail Balcı, *Hiz. Ömer Dönemi'nde Diplomasi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 1.

⁵⁴ Metin Yılmaz, *İslâm Şurta Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 205-208

⁵⁵ Ali Yılmaz, *XIX. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Giresun'da Eğitim ve Öğretim* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 1.

sahibi ilim adamlarının yetişmesine vesile olmuştur. Tahsil hayatı boyunca eğitim gördüğü okulların müfredatı ile yetinmemiş, hep daha fazlasına ulaşma arayışı ile bulunduğu her mahalde ilminden istifade edeceği alimlerin rahle-i tedrisine talip olmuştur. Bu uğurda üstün başarılı bir öğrenci olmasına rağmen, Enstitü dışı katıldığı eğitimlerini tamamlayabilmek için okulunu dahi kendi isteğiyle bir yıl uzatmıştır. İşte, hocanın bu gayretini, ilim sevdasını ve bu uğurda özverili çalışmalarını insanlara ulaştırma gayesiyle kaleme alınan bu çalışma, bu yönüyle özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Hoca, yaptığı çalışmalarla İslâm Tarihi alanına siyasi, fikri ve kültürel alanda orijinal katkılar sağlamış akademik bir şahsiyettir. Alanında yaptığı çalışmalarla adından övgü ile söz ettirmiş, aynı zamanda rehberlik ettiği öğrencilerine yaptırdığı bilimsel çalışmalarla da tarihin tüm netliğiyle ortaya çıkması için gayret etmiştir. Bu çalışmalarında özellikle transkripsiyon çevirileri önemli bir yer tutmaktadır. Kaleme aldığı eserleri, alanında sıklıkla başvurulan kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Yetiştirdiği öğrencileri ülkenin hemen her bölgesinde önemli mevkilerde vazife yapmaktadırlar. Hocanın varlığı kendileri için bir ilham kaynağı olup, alanlarında her ne kadar yetkin olsalar dahi, hoca ile iletişimlerini kesmeyip, fikirlerinden istifade etmeye devam etmektedirler. Bu da göstermektedir ki hoca, öğrencilerini ilmi ile besleyip desteklediği gibi, gönül dünyalarına da hitap etmeyi ihmal etmemiş, gönülden gönle sağlam bir köprü inşa etmiştir. Bu yönüyle bir ilim ehli ve aşığı olarak günümüzü aydınlatan ve gelecek nesillere kılavuzluk yapacak olan modern zamanın yetiştirdiği ilim ve fikir adamlarımızdan sadece bir tanesidir.

Mustafa Zeki Terzi'nin Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dekan yardımcılığı, bölüm ve anabilim dalı başkanlığı, fakülte yönetim kurulu başkanlığı ve üyeliği, üniversitenin çeşitli birimlerinde senato üyeliği, enstitü yönetim kurulu, enstitü kurulu, bilimsel araştırma projeleri kurulu üyeliği, sosyal bilimler enstitüsü müdürlüğü ve üniversite iş erik kurulu başkanlıklarında bulunmuştur. Akademik hayatında birçok panel, sempozyum, kongre, konferans, tartışma ve sohbetlerde konuşmacı, müzakereci, sunucu ve oturum başkanlığı bulunmaktadır.

Hoca, görev yaptığı yıllar içinde özel olarak Kur'an'ın usulüne uygun olarak okunması ve anlamının kavranması ve hayata tatbiki yönünde çalışmaları, teşvikleri, nasihatleri, yönlendirmeleri ve rehberlik alanında faaliyetleri halen devam etmektedir.

Beş yıl, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik, otuz sekiz yıl da akademisyen olarak tam kırk üç yıl, değişik unvanlarda devletine ve

milletinin evlatlarına hizmet ettikten sonra Profesör unvanıyla 2015 yılında yaş haddinden emekliliğe ayrılmıştır. Eşi hanımefendi ile mütevazı bir hayat yaşamakta olan Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi, bilimsel çalışmalarına ara vermeden devam etmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Cemal, *Cennetin Yakası Trabzon*. Son Haber Matbaacılık, Trabzon, 2014.
- Albayrak, Kadir, *2034 no'lu Trabzon Şer'iyeye Sicil Defterinin (Vr. 70-142 Arası) Değerlendirilmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Ayar, Ali Rıza, Hz. Osman ve Hz. Ali Dönemi'nde Devlet-Halk Münâsebetleri. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Aydın, Mehmet, *İslâm'a Göre İlim*. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, 3/1-18.
- Bak, Salih Hakkı, *Ebû Übeyde bin el-Cerrah*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Bal, Abdullah, *1426 no'lu (Hicrî 1312 / Milâdî 1895) A Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Balcı, İsrail, Hz. Ebû Bekir Dönemi'nde Diplomatik Münasebetler ve Andlaşmalar. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Balcı, İsrail, Hz. Ömer Dönemi'nde Diplomasi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Başköylü, Mahm. Albayrak, Kadir, *2034 no'lu Trabzon Şer'iyeye Sicil Defterinin (Vr. 70-142 Arası) Değerlendirilmesi*. ut, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Dönemi'nde Devlet-Halk Münasebetleri. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Erdoğan, Ahmet, *71 no'lu (d. No: 71, s. No:2254) Amasya Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Fırat, Nurullah, *1875/1878 yıllarına ait Samsun Şer'iyeye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Transkripsiyon ve Tahlili*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Güneş, Meryem, *1764/10 no'lu Samsun Şer'iyeye Sicil Defterinin (vr.1a-30b) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- İpşirli, Mehmet, "Dersiâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/185-186. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Kaleli, Dilek, *1857-1863 Yıllarına Ait 1764/10 numaralı Samsun Şer'iyeye Sicil Defterinin (vr.31a-60b) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kara, Seyfullah, *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2002.
- Kıran, Miraç, *1757/3 no'lu Samsun Şer'iyeye Sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Mustafa Gangal, *2039/225 no'lu Trabzon Şer'iyeye Siciline (Vr.1-70) Göre Şehrin İdari, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısı (H. 1301-1305 / M. 1883-188, Emevî Dönemi İsyanlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Öztürk, Şükrü, *Trabzon'lu Kur'ân Hâdimleri*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Şahin, Ahmet, *62 no'lu (H.1200-1201 / M. 1785-1787) Amasya Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Terzi, Mustafa Zeki, *"Kuran Hâdimleri, Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Kur'ân'a Hizmet Eden Trabzon'lu Simalar"*. Ankara: Anader Yayınevi, 2022, 2. Baskı, 177-181.
- Terzi, Mustafa Zeki, *Emevîler ve Abbâsîler Dönemi'nde Askerî Teşkilât*. Üniversite Yayınları, İstanbul, 2021.
- Terzi, Mustafa Zeki, *Trabzon'un Büyükliman Havzasında Dînî Hayatın Gelişmesine ve Şekillenmesinde Etkili Olan Şahsiyetler*. I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dînî Hayat Sempozyumu, 269-289.
- Terzi, Mustafa Zeki, *İlk Siyer ve Meğazî Yazarları ve Eserleri*. Samsun, 1990.
- Terzi, Mustafa Zeki, *İslâm Tarih Yazarları ve Eserleri*. Samsun, 1995.
- Uygun, Aynur, *1866/52 (H. 1113-1114 / M. 1702-1703) no'lu Trabzon Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Yöre Araştırması*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Uzun, Mustafa İsmet, *"Ezher"*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/59-63, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Yazıcı, Ahmet, *2091 no'lu Trabzon Şer'iyeye Sicil Defterinin Değerlendirilmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Yılmaz, Ali, XIX. *Yüzyıldan Cumhuriyet'e Giresun'da Eğitim ve Öğretim*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Yılmaz, Metin, *İslâm Kitâbet Dairesinin Doğuşu ve Gelişmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Yılmaz, Metin, *İslâm Şurta Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Terzi, Mustafa Zeki, Kişisel Görüşme, 02 Şubat 2024.